

Cent anys de llum i de foscor

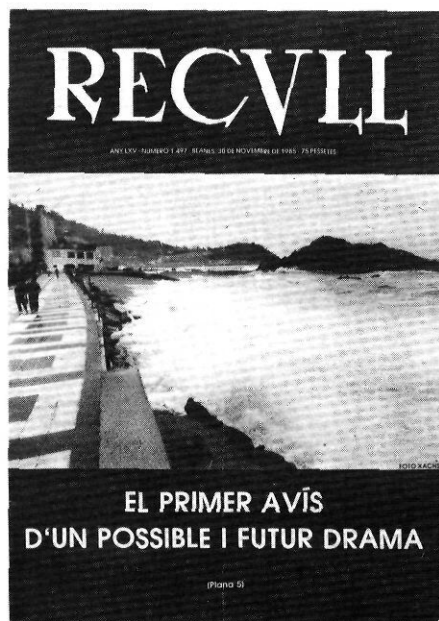
Estem a punt de celebrar el centenari d'uns fets paradigmàtics de la manera de ser gironina. Podem trobar en ells, al costat de la capacitat creadora, la manca d'horitzó i d'ambició; al costat de les seduccions de l'èxit, el desig de passar inadvertit. La llum i la foscor són, en la realitat i en el símbol, les protagonistes d'aquesta història.

El cas és que, ara fa cent anys, la ciutat de Girona es va situar a l'avantguarda del món en l'ús de l'electricitat per a l'enllumenat públic. D'una banda, l'enginyer Narcís Xifra i Masmijtjà amb els seus coneixements, i de l'altra, la foneria Planas, Flaquer i Cia. amb els seus progressos tècnics, van fer de Girona la primera ciutat d'Espanya que tenia tots els carrers il·luminats amb llums d'incandescència nodrits per corrent altern. El servei, saludat com "*una mejora de que pocas capitales de Europa disfrutan*", va ser inaugurat enmig d'un desproporcionat reguitzell d'actes festius: tritlleig general de campanes, construcció d'arcs de triomf, ofici a la capella de Sant Narcís, benedicció de les instal·lacions, "*distribución de bonos a los pobres*", sardanes, cercavila de gegants i nans, diana per la música militar, "*juegos de sortija*" a la Devesa, elevació de globus al pont de Pedra, serenata per l'*Orfeón Gerundense* i per les orquestres de Girona i de Castelló d'Empúries a la plaça de la Constitució i a la rambla de la Llibertat, balls a les societats *La Odalisca*, *El Olimpo* i *Liceo Gerundense* i encesa d'un gran castell de focs artificials. Les paraules de l'alcalde, Francesc de Paula Massa, van prendre en aquell moment històric un aire de solemnitat tocada de cursileria:

"Cuando todos los días se ponga el rey de los astros, amanecerá al instante el rey de los diversos sistemas de alumbrado, la chispa eléctrica alumbrada en esas lámparas, pudiendo con razón exclamar, parodiando aquella frase de Felipe II, que desde hoy en Gerona el Sol no se pondrá nunca en sus dominios".

Malgrat tot, l'enginyer autor de la maravella, que podia haver fet un gran negoci amb la seva implantació a tot Espanya, va abandonar al cap de cinc anys tot contacte amb la indústria privada i es va refugiar a la càtedra de matemàtiques de l'Institut de Conca, bo i esperant de canviar-la més tard per la de la seva Girona. Poc temps després, l'empresa Planas i Flaquer va abandonar la ciutat i va traslladar els seus tallers a Barcelona. Com tantes vegades al llarg de la història, l'immobilisme havia triomfat. En comptes d'empènyer la porta mig oberta, el gironí tancava les finestres. En aquesta ciutat on no es ponía el sol, l'artífex del miracle que havia connectat Espanya amb Europa ensenyava l'àlgebra elemental als estudiants de batxillerat, des d'una aula a les fosques del carrer de la Força.

Narcís Xifra i Masmijtjà. A dalt, llum de carrer de Girona, de Planas i Flaquer, 1885.

Portades de "Recull"
del 30 de novembre
de 1985 i del 8 de
març de 1986.

S'ha complert la profecia

Els profetes prediuen allò que ha de venir. I quan l'observació de la realitat els porta a preveure coses en desacord amb les promeses o les seguretats dels qui manen, són titllats d'amargats, de ressentits, de corrosius i de destructors. En aquest cas, els profetes no tenen altre remei que deixar passar els anys i esperar que el temps els doni la raó. Gairebé sempre els la dona.

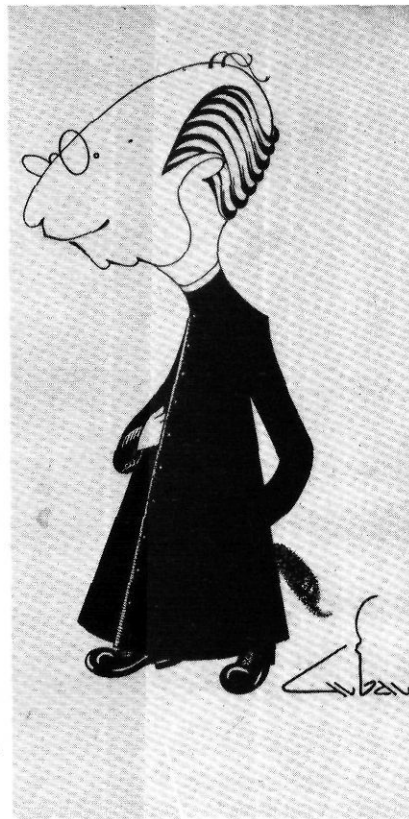
Fa quatre anys, pel setembre de 1982, Joan Vilà i Joaquim Abril van començar a escriure a la revista *Recull* contra el projecte de reforma del passeig de Sabanell de Blanes. El 20 de novembre següent, després d'un fort temporal, insistien en la necessitat de construir espigons a la badia com a pas previ per a qualsevol obra a l'indret. Els espigons no es van fer. Un any més tard, el 12 de novembre de 1983, van repetir els seus arguments. I dos anys després, el 30 de novembre de 1985 *Recull* reprenia el tema i escrivia: "quan es començaren les obres d'aquest passeig-miranda, els mariners, que prou saben que no es pot edificar sobre sorra davant del mar, advertiren del que per a ells era una temeritat. Ni l'empresa constructora i els serveis tècnics municipals, ni tampoc el Consistori no en feren cabal, enlluernats per la pressa a inaugurar una notable i important reforma".

Un mes més tard, el 30 de desembre de 1985, un altre temporal els començava a donar la raó. Ara, les tempestes de finals de febrer i de primers de març han posat dramàticament de manifest, amb la destrossa de l'obra denunciada, el compliment inexorable de la profecia periodística.

Els quatre mil dies de Carles de Bolòs

Als qui vàrem ser amics seus, ens costa un xic de creure, però ja ha fet cent anys del naixement de mossèn Carles de Bolòs, sacerdot, periodista, llicenciat en Dret civil i en Ciències Socials, Cronista Oficial de Girona, Medalla de Plata de la Ciutat, president de l'Associació de la Premsa, director de la revista *Vida catòlica* i autor de quatre mil articles

Carles de Bolòs, en
una caricatura de
Gubau.

apareguts a la secció *Ángulo de la Ciudad* del diari *Los Sitios*. Si hem pogut viure aquest centenari és perquè mossèn Bolòs va saber ser un vell envoltat de joves: quan va morir, als 74 anys, el més gran dels seus companys de feina només en tenia 30.

Els qui el vàrem conèixer tenim el deure de descobrir-lo als qui no saben res d'ell. Hi ha aspectes de la seva obra que val més oblidar, com les crítiques d'art, però encara són vius i vàlids els seus *Ángulos*, dels quals s'ha publicat una antologia. Mossèn Bolòs, gran observador, no tenia mai pressa. Caminava i callava, immers en el silenci de la seva sordesa total, i la ciutat li entrava a poc a poc pels ulls: una ciutat molt diferent d'aquella que acostumava a veure el ciutadà normal. Aquest era el secret dels seus articles: el de descobrir les coses diminutes que havien succeït el dia abans i que havíem passat per alt, però que també hauríem pogut copsar si no haguéssim anat tan atrefagats i distrets.

A través d'aquests *Ángulos*, mossèn Bolòs ens porta encara, amunt i avall, per tota la ciutat, en una inacabable passejada pel temps i per l'espai: un viatge apassionat pel calendari, una mirada a les pedres i a les plantes, un diàleg silenciós amb els animals i amb la gent. Hem de recórrer a ell si volem saber molts petits secrets de Girona, però sobretot si volem recobrar un estil de ciutat que hem perdut: la ciutat que ell va saber explicar, amb agudesesa crítica i elegància sorneguera, al llarg de quatre mil dies.

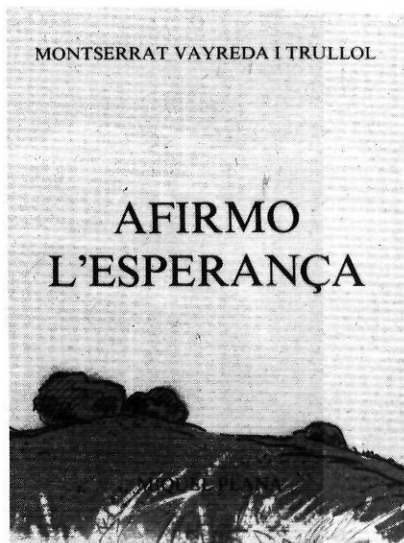
Capdavanters d'una llarga cursa

El dia 9 de desembre de 1902, Joan Maragall signava un famós *Mensaje al Rey* en el qual deia, entre moltes altres coses: “*las oficinas de nuestra Administración están servidas por agentes que generalmente sólo hablan y entienden la lengua castellana (...). Y sin embargo, Señor, ¿es puesto el empleado para el ciudadano, o el ciudadano para el empleado? ¿Quién ha de ser apto para quién, en un país libre y bien administrado?*”

La queixa, doncs, ve de lluny. Ara, però, diuen que anem per bon camí. Segons un informe de la delegació del govern central a Catalunya, “*la normalització de l'ús de la llengua catalana a l'Administració pública és gairebé total a la circumscripció de Girona*”. A les altres tres circumscripcions del Principat, l'informe reconeix que el català es troba encara en inferioritat en relació amb el castellà. Però a Girona diuen que tot va bé: “*Girona és la circumscripció en què està més estès l'ús del català a l'Administració de l'Estat (...). La retolació en català dels senyals de les carreteres és un objectiu que només s'ha plantejat a Girona (...). Els avenços més importants en les comissaries de policia i casernes de la Guàrdia Civil s'han donat a Girona. 254 membres del cos han expressat el seu desig d'aprendre el català i enguany han començat els cursos, que es fan a les pròpies casernes, a Palamós, Puigcerdà, Portbou, Figueres i Girona*”.

Ara ens diuen, doncs, que anirem tan bé, i potser vindrà un dia en què el fet de la llengua ja no haurà d'estar, com temia Maragall, “*a merced del capricho, del desconocimiento o de la apasionada ligereza de cualquier agente del poder ejecutivo*”. Hi ha molt camí per córrer, com podem comprovar cada dia. Però en tot cas, si hem de creure l'informe, els gironins som els capdavanters. Coixos i tot, portem les de guanyar.

El poema no escrit de Montserrat Vayreda

Al Museu de l'Empordà, aquest començament d'any, hem pogut admirar l'exposició *Els Vayreda*, síntesi de l'obra pictòrica d'una il·lustre nissaga.

Els Vayreda. En Joaquim va fundar la dinastia i va crear tota una escola. En Marià es va consagrar com a escriptor però va dominar també la tècnica i l'art dels pinzells. L'Estanislau va ser un botànic insigne. En Francesc, fill i hereu d'en Joaquim, es va independitzar de l'escola del seu pare per esdevenir un esplèndid pintor noucentista. En Lluís i en Francesc, néts de l'Estanislau, són també pintors, com en Marià i en Josep Maria, néts d'en Marià. La nissaga s'allarga fins a la Pilarín Bayés, besneta d'en Joaquim, coneguda arreu pels seus populars ninots.

Paral·lela a la tradició pictòrica, l'herència literària dels Vayreda va reflorir en una branca femenina. La Maria Àngels i la Montserrat, nétes de l'Estanislau, proclamades *cariàtides de l'Empordà* per Fages de Climent, han excel·lit en el conreu del vers i de la prosa. La Montserrat ha explicat en una quarteta aquesta simbiosi: "Si els poetes són pintors / sense pinzell ni paleta, / cada pintor és un poeta / que fa versos amb colors".

Ella, la Montserrat Vayreda i Trullol, fa versos amb les paraules. La seva sensibilitat lírica i el seu domini de l'idioma són proverbials. Es pot sentir inspirada per qualsevol circumstància i pot escriure un poema per a cada ocasió. El llibre *Els pobles de l'Empordà* il·lustrat per Lluís Roura, que l'ha donat a conèixer a tanta gent, no és sinó el raig visible d'una deu profunda i inesgotable.

Però el millor poema de Montserrat Vayreda no és escrit enlloc. És el poema feliçment inacabat de la seva permanent dedicació empordanesa, del seu suport constant a les activitats figuerenques, de la seva presència encoratjadora al front de múltiples iniciatives artístiques, experiències culturals i accions cíviques al llarg de més de trenta anys. Aquest poema que continua cada dia, amb tota mena de mètriques i amb les rimes més impensades, és el que li ha fet guanyar el millor premi en els Jocs Florals de la vida: el títol de Filla Adoptiva de Figueres que l'Ajuntament de la ciutat acaba d'atorgar-li enmig del reconeixement general.

Montserrat Vayreda,
cariàtide de
l'Empordà i Filla
Adoptiva de Figueres.

MELI.

Figura de Miquel de Palol, per Ricard Guinó. Retrat de Llorenç Pagans, per Edgar Degas.

L'Impressionisme i els gironins

El quadre es troba al bell mig del *Jeu de Peaume*, de París, i encara aquest estiu el vaig poder tornar a veure: *Le chanteur Pagans et le père de l'artiste*. El tenor, a primer terme, canta i s'acompanya amb la guitarra. Al fons, el pare d'Edgar Degas escolta devotament la música.

Llorenç Pagans i Julià (1838-1883), nascut a Cervià de Ter i mort a París, és un dels gironins que va viure més de prop el món fascinant dels impressionistes. Va cantar sovint a les vetllades artístiques organitzades per Eduard Manet i per Auguste De Gas, el pare del pintor que va ser el seu amic i el va immortalitzar en mitja dotzena d'olis.

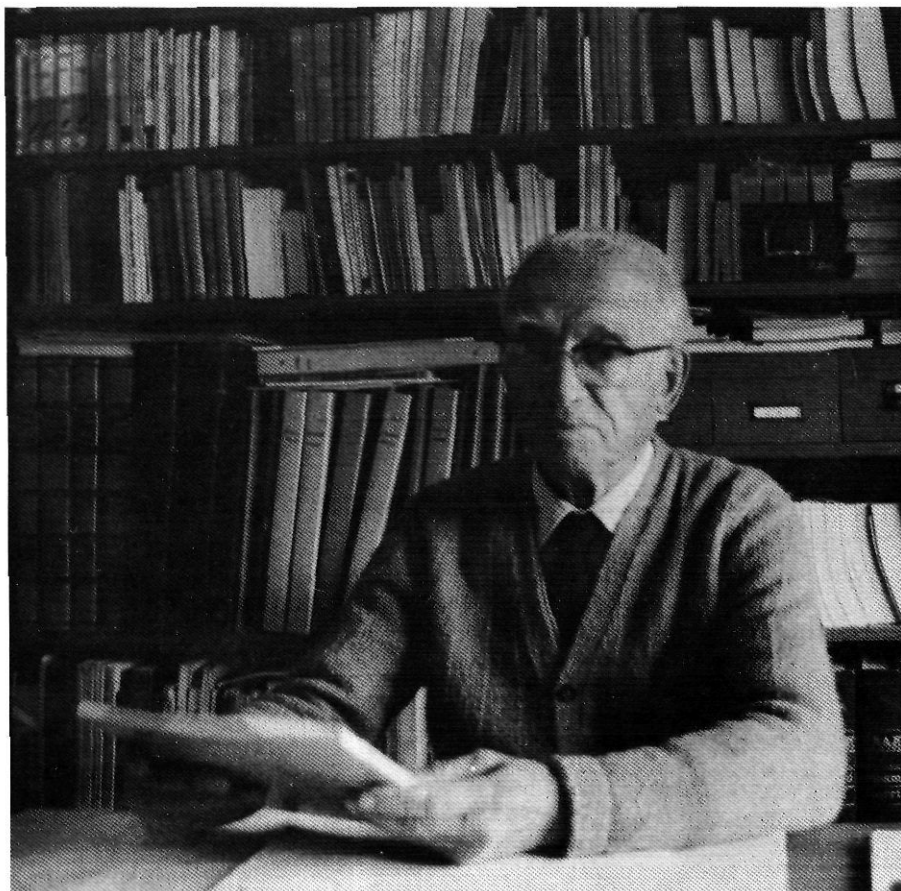
Ara l'Enric Marquès, en una suggeridora conferència a l'Escola Municipal de Belles Arts, ha recordat que hi ha un altre artista gironí més vitalment lligat a l'impressionisme. L'escultor Ricard Guinó i Boix (1890-1973), nascut a Girona i mort a Ille de France, autor del bust de Prudenci Bertrana que cada dia podem veure a la plaça de Catalunya, va viure a la seva ciutat natal fins als vint anys. Després de fer-hi dues exposicions, va marxar a París de la mà de Maillol i allà va conèixer Pierre-August Renoir. Al gran pintor i escultor, no li obeïen les mans a causa d'un greu i progressiu reumatisme: les teles, les pintava amb el pinzell lligat als dits. Guinó es va convertir aviat en l'autor material de les escultures del mestre, executades davant d'ell i sota la seva inspiració. Tan compenetrat devia ser el treball, que els tribunals francesos, després d'un enutjós procés, van reconèixer legalment la paternitat compartida de les obres, avui oficialment catalogades com de Renoir-Guinó.

Degas-Pagans i Renoir-Guinó: dos casos d'amistat i de fecunditat artística sota el signe d'un moviment històric. Pagans-Degas i Guinó-Renoir: una reivindicació pendent i qui sap si una gran exposició possible sobre l'impressionisme i els gironins.

• *Només d'obrir la vella i il·lustre Geografia General de Catalunya de Carreras i Candi, en el volum dedicat a Girona i escrit per Botet i Sisó, hom pot trobar sobre Pals aquesta explícita referència: "lo terme és planer; des de les Roques del Racó a la desembocadura del Ter lo forma una platja baixa rodejada d'aiguamoixos". Negar-los ara, doncs, és negar la història. Però no caldria pas anar tan lluny. El llibre Pals de Marquès i Suriñach, que avui mateix es ven a les botigues del poble, diu que "el nom de Pals deriva de Palus, que significa lloc palustre, pantanós, situat a les immediacions de les llacunes formades pels rius Ter i Daró en el seu mans camí cap al mar". Pals, doncs, vol dir exactament Aiguamolls. Negar-los és més que negar la història: és negar la identitat.*

• *Dèiem, fa dos mesos, que Figueres encara no ha trobat el seu camí d'identificació i de projecció. Aquesta evidència en el camp institucional es contradia, sortosament, en el terreny de la iniciativa privada. Per exemple, el "suplement literari i cultural" del setmanari Hora Nova, publicat amb el títol de Papers Empordanesos, porta una bona empremta de futur. Ja fa dos anys que surten cada mes, impresos amb tinta lila, aquests papers densos i oberts, d'un contingut empordanès i universal alhora. Rafael Pascuet, que n'és el coordinador, els ha descrit en una recepta culinària com un paté de ploma i pinzell tallat a llesques i gratinat a l'offset, amb "un sofregit de cultura general i ceba tendra". El resultat és exquisit. Malgrat els rellotges tous de Dalí i el rellotge municipal perdut, a Figueres hi ha gent amb l'hora permanentment avançada.*

• *El tic és fàcil de comprovar. Quan els nostres polítics, del partit que siguin, s'expressen públicament en castellà, obliden automàticament el nom oficial de Girona i retornen a la denominació de Gerona que durant tants anys ens havia estat imposada. Heus aquí el regne de la paradoxa i de la inconseqüència: tanta campanya a favor de la "I" per acabar abdicant a favor de la "E".*

Lluís Esteva, "reclòs en l'aïllament feliç de les seves indagacions".

Placeta de Lluís Esteva

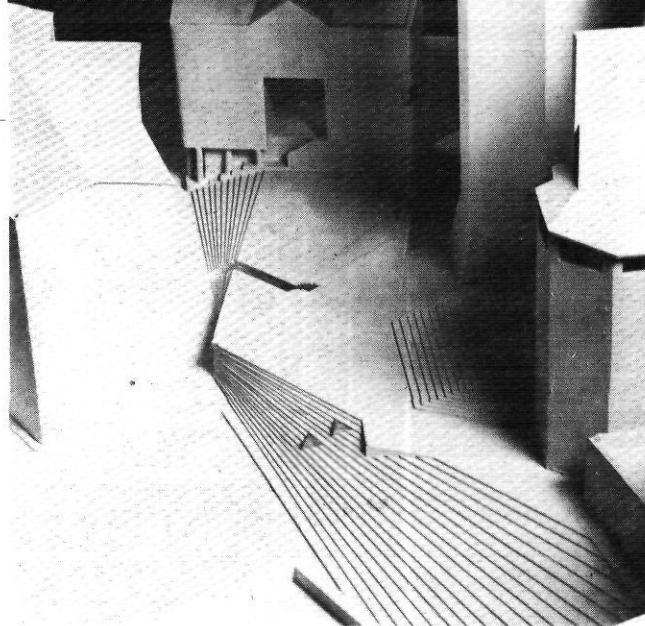
De tant en tant, en Lluís Esteva i Cruañas es presenta a casa dels amics amb aire de venedor de llibres. Venedor, però de confiança: només serveix a subscriptors prèviament convençuts i ofereix obres garantides. Generalment es tracta del darrer volum de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà, que presideix. Ell mateix n'ha escrit o n'ha coordinat els textos, n'ha vigilat la impressió i ha tingut la cura d'editar-lo com després la té de distribuir-lo. Per cobrir personalment tot el procés, només li faltaria haver fabricat el paper.

Amb en Lluís Esteva, mentre li compres el llibre, pots parlar-hi de tot: d'en Pere Caner de Calonge que fou el seu amic; dels dòlmens de les Gavarres que ha estudiat a fons; de Sant Feliu de Guíxols, que coneix pam a pam; de l'arxiu municipal que ha ordenat amb paciència; del museu que ha renovat i dignificat. O de l'antic campió de futbol que va ser, o d'aquell mestre de Begur que, de la mà del doctor Pericot, va començar a engrescar-se per la història i encara li dura.

Poques persones tenen la sort de rebre en vida l'homenatge que s'ha tributat a Lluís Esteva. Amb motiu dels seus 80 anys, l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols ha donat el seu nom a una placeta, arran del monestir on ha treballat tant de temps. Allà dins, —va dir l'alcalde, Josep Vicente— "reclòs en l'aïllament feliç i re-creatiu de les seves indagacions, salvava per a gaudi seu i benefici dels altres el que tots hem de necessitar algun dia com part de nosaltres mateixos".

Ara en Lluís Esteva, amb 225 escrits publicats, prepara un llibre sobre l'evolució de Sant Feliu. Podrà fer-hi constar que l'última fita urbanística és aquesta plaça minúscula i assolellada que porta el seu nom.

Plaça de Sant Feliu de Girona: maqueta dels disbarats que ens amenacen.

paperets

Biografies d'antologia

Si algun dia hagués d'escriure les biografies dels gironins sorprenents, aquí tinc les fitxes de dos octogenaris que no em podria pas deixar perdre:

1. Salvador Ferrer i Maura va néixer a Girona l'any 1902. Va estudiar al Grup Escolar i a l'Escola Normal, i va dirigir les colònies escolars de l'Ajuntament. Amb els anys, fou inspector d'Ensenyament a terres castellanes: Sòria, León, Guadalajara, Salamanca. A León va dirigir l'emissora local, va presidir l'Ateneu i l'Associació de la Premsa. A Madrid, va ser president del Cercle Català. Mestre, periodista i dramaturg, l'any 1958 va guanyar el premi de teatre Lope de Vega amb l'obra *El Condestable*. De retorn a Girona, jubilat, va escriure i publicar *L'Arc de Sant Martí*, una novel·la ambientada en una ciutat petita i inconfusible, travessada per un riu, anomenada Riurona.

Però allò que en un moment donat va fer sonar el nom de Ferrer i Maura va ser la seva condició de guionista d'uns espais molt populars a la primera època de TVE: *Teatro Apolo*, *Teatro Real*, *Teatro de la Zarzuela* i *Telesai-nete*. Ara, als 84 anys, ha mort sobtadament a la plaça del Vi, davant del Teatre Municipal, just quan sortia de veure una sarsuela. Ha estat una fi dramàtica, però plenament coherent amb la seva passió teatral.

2. Joaquim Isern i Fabra va néixer a Girona l'any 1901. Ara viu a Paret del Vallès. L'any 1924 va obtenir la llicenciatura en Farmàcia a la Universitat de Barcelona, però, per vocació, ha fet sempre d'historiador. Va exhumar documents de l'Arxiu de Simancas i va publicar dades inèdites sobre conspiracions espanyoles a Londres. Va remenar a l'Arxiu d'Índies i va publicar la història dels descobriments del Pacífic. Va recórrer la Palestina i va escriure la biografia *Ponç Pilat, governador de províncies*, finalista del premi Joan Estelrich de 1974.

Ara, als 85 nys, la història i la farmàcia s'han tornat a trobar. En aquesta edat insòlita, l'antic llicenciat ha presentat la seva tesi doctoral, sobre un tema històric i farmacològic. Després d'anys de recerca, Isern i Fabra proclama que el rei Ferran el catòlic va morir intoxicat per una ingestió excessiva de l'anomenat *filtre de l'amor*: un preparat a base de cantaridina, substància verinosa amb suposades —i falses— propietats afrodisiaques. Sembla que el rei catòlic, casat en segones núpcies amb Germana de Foix, volia tenir un fill per tal d'evitar que la Corona passés als Àustries. Però l'edat ja no donava per més i la cantaridina, lluny de fer-lo fèrtil, li va provocar la mort. Almenys així ho assegura el nou doctor en un original treball de més de cinc-cents pàgines.

• Valorar la història és el títol d'un llibre editat pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat. S'hi recullen actuacions del Departament en matèria de rehabilitació de nuclis urbans. Gairebé tot el volum és dedicat a les terres gironines, i les cases de l'Onyar hi tenen un tractament d'honor, amb un pòster annex i un desplegable de luxe digne del Playboy. Llàstima que aquesta presentació fastuosa serveixi per consagrar algunes realitzacions discutibles, o per consolidar una proposta tan arbitrària com la de la nova plaça de Sant Feliu de Girona, on la façana de color lila que els propis arquitectes qualifiquen de postmoderna no és més que l'inici dels disbarats que ineluctablement ens amenacen.

• Fa una vintena d'anys, en un dels mals moments habituals de l'urbanisme gironí, hom va tenir la idea de cobrir un tros d'Onyar amb una plataforma de formigó destinada fonamentalment a aparcar-hi vehicles. Després, tot van ser corredisses per tal d'intentar dignificar l'indret i donar-li l'aspecte impossible d'una plaça inexistent. Fins i tot —petit miracle en ple franquisme— va ser possible batejar-la com a plaça de Catalunya. Amb el temps hi van créixer les plantes, els petits van anar-hi a jugar, els vells a prendre el sol i els filatèlics a comprar i vendre segells. Quan l'espai començava a fer goig, hom ha tingut la idea d'instal·lar-hi —diuen que provisionalment per dos anys— un aparcament de peatge. És així com la plaça, amb prou feines consolidada, ha retornat de sobte a la trista condició de plataforma.

• Quin concepte més trist del futur devien tenir els gironins del passat! A l'indret urbà més anodí van obrir-hi un carrer estret i curt, condemnat a no eixamplar-se ni allargar-se, i li van posar el nom de Porvenir.

NARCÍS-JORDI ARAGÓ